

РОЗДІЛ 5. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ БАЗИ УКРАЇНИ ЩОДО СПЕЦИФІКИ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

ANALYSIS OF THE REGULATORY AND LEGAL FRAMEWORK OF UKRAINE REGARDING THE SPECIFICITIES OF EARLY CHILDREN'S EDUCATION

Соціально-економічні умови розвитку суспільства, тенденції становлення освіти та виховання, а також інтеграція України у європейський освітній простір вимагають оновлення та адаптації законодавчих норм до новітніх стандартів і підходів щодо розвитку і виховання дітей раннього віку.

Раннє дитинство є критично важливим періодом у формуванні особистості, тому необхідно забезпечити належні умови для фізичного, психічного та емоційного становлення дитини на даному віковому етапі. Реформи у сфері дошкільної освіти, впровадження інклюзивного навчання, забезпечення рівного доступу до якісних освітніх послуг потребують чітко визначеної нормативної бази.

Чинна нормативно-правова база, що регулює питання виховання та освіти дітей раннього віку, має як переваги, так і певні недоліки та потребує оновлення й удосконалення з урахуванням сучасних наукових досліджень, міжнародного досвіду та викликів сьогодення.

Відповідно до законодавства автори розуміють вікові межі раннього віку як період від одного до трьох років, тобто, фактично, це другий та третій роки життя дитини. Авторами проаналізовано провідні нормативно-правові документи в галузі освіти дітей раннього віку, а саме: Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про охорону дитинства», Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція освіти дітей раннього і дошкільного віку.

Виявлено та проаналізовано провідна мета, завдання, фокус кожного документа щодо розвитку і виховання дітей раннього віку, визначено недоліки та перспективи удосконалення нормативної бази України у досліджуваному напрямку.

Аналіз нормативно-правової бази України щодо специфіки виховання дітей раннього віку підтвердив необхідність її удосконалення для надання ефективного психолого-педагогічного та соціального супроводу розвитку підростаючої особистості. Існує необхідність у розширенні доступу до дошкільних закладів, підвищення рівня фінансування, подальшого розвитку інклюзивної освіти, підтримки сімейного виховання та впровадження сучасних методик раннього розвитку дітей з урахуванням інноваційних підходів. Це дозволить зробити систему виховання дітей раннього віку більш ефективною, доступною та відповідною міжнародним стандартам у регламентуванні діяльності закладів дошкільної освіти, де виховуються діти раннього віку.

Ключові слова: ранній вік, нормативно-правова база, управління дошкільною освітою, соціально-педагогічний супровід, Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція

освіти дітей раннього і дошкільного віку, Закони України в галузі дошкільної освіти.

The socio-economic conditions of the development of society, the trends in the formation of education and upbringing, as well as the integration of Ukraine into the European educational space require updating and adapting legislative norms to the latest standards and approaches to the development and upbringing of early childhood. Early childhood is a critically important period in the formation of a personality, therefore it is necessary to provide appropriate conditions for the physical, mental and emotional development of a child at this age stage. Reforms in the field of preschool education, the implementation of inclusive education, ensuring equal access to quality educational services require a clearly defined regulatory framework.

The current regulatory and legal framework regulating the upbringing and education of early childhood has both advantages and certain disadvantages and needs to be updated and improved taking into account modern scientific research, international experience and current challenges. In accordance with the legislation, the authors understand the age limits of early childhood as the period from one to three years, that is, in fact, these are the second and third years of a child's life. The authors analyzed the leading regulatory and legal documents in the field of early childhood education, namely: Law of Ukraine «On Preschool Education», Law of Ukraine «On Childhood Protection», the Basic Component of Preschool Education, the Concept of Early and Preschool Education.

The leading goal, objectives, focus of each document on the development and upbringing of early childhood were identified and analyzed, the shortcomings and prospects for improving the regulatory framework of Ukraine in the studied direction were identified.

Analysis of the regulatory and legal framework of Ukraine regarding the specifics of early childhood education confirmed the need for its improvement to provide effective psychological, pedagogical and social support for the development of a growing personality. There is a need to expand access to preschool institutions, increase the level of funding, further develop inclusive education, support family education and implement modern methods of early child development taking into account innovative approaches. This will make the early childhood education system more effective, accessible and in line with international standards. regulating the activities of preschool educational institutions where early childhood children are raised.

Key words: early childhood, regulatory framework, management of preschool education, social and pedagogical support, Basic component of preschool education, Concept of education of early and preschool children, laws of Ukraine in the field of preschool education.

УДК 37.018.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/81.2.29>

Бадер С.О.,

докт. пед. наук, професор,
завідувачка кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Гречишкіна І.А.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Варяниця Л.О.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри розвитку дитини
раннього і дошкільного віку
Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Виховання дітей раннього віку є одним і пріоритетних напрямів державної освітньої політики сьогодні, адже саме в перші роки життя формуються базові фізичні, емоційні та когнітивні навички дитини, закладається фундамент її особистості. В Україні нормативно-правова база, що регулює цей процес, містить низку законодавчих актів, державних стандартів та методичних рекомендацій, які забезпечують якісні умови для раннього розвитку дітей.

З огляду на сучасні виклики, такі як реформування освітньої галузі, впровадження інклюзивної освіти, зростання ролі сімейного виховання та інтеграція України в європейський освітній простір на фоні повномасштабного вторгнення країни-агресора на нашу територію, аналіз нормативно-правових документів набуває особливої важливості з точки зору виявлення специфіки виховання дітей раннього віку. Такий аналіз дозволяє оцінити відповідність чинного законодавства міжнародним стандартам, визначити ефективність його реалізації та запропонувати шляхи вдосконалення системи виховання дітей раннього віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку і виховання дітей раннього віку знайшла своє відображення в роботах І. Беґа, Т. Бабюк, С. Васильєвої, Н. Гавриш, Н. Каньоси, О. Кононко, І. Пукаса, В. Рагозіної, О. Рейпольської, С. Сисоєвої та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Натомість проблема аналізу сучасних нормативних документів у галузі дошкільної освіти, які відображають специфіку розвитку і виховання дітей раннього віку потребує більш ґрунтовного дослідження з урахуванням стрімких реформ та трансформацій у сучасному суспільстві.

Отже, **метою** статті є аналіз нормативно-правових документів України щодо специфіки виховання дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Логіка наукового дослідження передбачає визначення вікових меж періоду раннього дитинства. Згідно з оновленим ЗУ «Про дошкільну освіту» [1], ранній вік – це вік від одного до трьох років, тобто, фактично, це другий та третій роки життя дитини. ЗУ «Про дошкільну освіту» також визначає рівноправність громадян у здобутті дошкільної освіти, регламентує наповненість груп у ЗДО, в тому числі, для дітей раннього віку (від одного до двох років – не більше 10 вихованців; від двох до трьох – не більше 15; не більше 10 вихованців за наявності у групі хоча б однієї дитини віком від одного до трьох років).

Аналіз ЗУ «Про дошкільну освіту» дозволяє визначити його провідні тези щодо розвитку і виховання дітей раннього віку, зокрема:

– документ визначає, що освітній процес для дітей раннього віку має бути побудований на основі гри, інтерактивного навчання та забезпечення позитивного емоційного середовища. Своєю чергою, освітній процес повинен урахувати вікові особливості дітей, їхні індивідуальні потреби та інтереси;

– у ЗУ зазначено, що виховання і розвиток дітей раннього віку можуть здійснюватися як у спеціалізованих ясельних групах, так і в дитячих садках із групами раннього віку. Документ також передбачає можливість створення центрів раннього розвитку дитини;

– у законі наголошено, що пріоритетними у вихованні дітей раннього віку є такі напрями: забезпеченні фізичного здоров'я і розвитку моторики; розвитку мовлення та пізнавальної активності; формуванні емоційної стійкості та навичок соціалізації; виховання самостійності й основ самообслуговування [1].

Наразі провідні положення оновленого документу інтегруються в систему дошкільної освіти, тому означений процес потребує додаткових зусиль у напрямку уточнень та роз'яснень ключових реформ.

ЗУ «Про охорону дитинства» [2] є одним з основних нормативних актів, що регламентує державну політику у сфері захисту прав та інтересів дітей, включаючи питання освіти та супроводу дітей раннього віку.

Узагальнимо основні положення означеного документа щодо супроводу дітей раннього віку. Перш за все, ЗУ визначає право на освіту, починаючи з раннього віку. Наголошено, що держава забезпечує створення умов для розвитку дітей у ранньому віці, включаючи доступ до ЗДО різних типів.

По-друге, у документі визначено гарантії прав дітей на всебічний розвиток, у тому числі когнітивної, емоційної, мовленнєвої та фізичної сфер шляхом залучення в освітній процес у державних ЗДО, сімейному середовищі, а також через альтернативні форми здобуття дошкільної освіти.

По-третє, ЗУ регламентує право на здобуття освіти дітьми раннього віку з особливими освітніми потребами, для яких передбачена система соціального супроводу, корекційно-розвивальних послуг та інших видів супроводу з боку держави.

По-четверте, документ передбачає заходи щодо охорони здоров'я дітей раннього віку, включаючи медичний нагляд, профілактичні огляди та вакцинацію, що є невід'ємною частиною супроводу дітей раннього віку.

Тож, бачимо, що ЗУ визначає ключові механізми забезпечення освіти, розвитку та соціального супроводу дітей раннього віку, підкреслюючи важливість раннього виховання як основи для подальшого гармонійного розвитку дитини.

Базовий компонент дошкільної освіти (БҚДО) є державним стандартом, який визначає вимоги до рівня розвитку, вихованості та освіченості дітей, включаючи дітей раннього віку (від 1 до 3 років). Він слугує основою для розробки освітніх програм

та забезпечує єдність і наступність між дошкільною та початковою ланками освіти.

Провідними положеннями БҚДО щодо виховання дітей раннього віку визначено: цінність дитини та дитинства як унікального періоду життя

Таблиця 1

Аналіз нормативної бази України щодо виховання дітей раннього віку

Документ	Мета	Позитивні риси	Негативні риси
ЗУ «Про дошкільну освіту»	– створення належних умов для всебічного розвитку, виховання та навчання дітей раннього і дошкільного віку, їхньої соціалізації та підготовки до подальшого здобуття освіти.	– визначення чіткої термінології та вікових меж раннього дитинства; – гарантоване право на освіту; – комплексний розвиток дитини раннього віку; – підтримка та супровід сімей щодо розвитку дітей раннього віку; – охорона здоров'я та створення безпечних умов для всебічного розвитку дітей раннього віку.	– недостатня фактична державна підтримка дітей раннього віку. В законі здебільшого мова йдеться про дітей дошкільного віку; – відсутність чітких положень щодо впровадження інноваційних технологій роботи з дітьми раннього віку.
ЗУ «Про охорону дитинства»	– створення сприятливих умов для забезпечення прав та свобод дітей, їхнього гармонійного розвитку, соціального захисту та реалізації освітніх, медичних і соціальних гарантій.	– визначає основні засади державної політики щодо охорони дитинства та забезпечує правові механізми для підтримки дітей, включаючи ранній вік; – декларує рівні права дітей незалежно від їхнього соціального статусу, стану здоров'я, місця проживання; – визначає державні гарантії матеріальної допомоги сім'ям із дітьми, включаючи виплати при народженні дитини, соціальні пільги; – передбачає державне забезпечення безоплатної медичної допомоги дітям, обов'язкові профілактичні огляди, вакцинацію та доступ до лікарських засобів.	– реальне фінансування програм допомоги сім'ям із дітьми раннього віку часто є недостатнім; – акцентує увагу на правах дітей старшого віку (дошкільна та шкільна освіта), тоді як діти раннього віку залишаються менш захищеними в частині освіти, медичного обслуговування та соціального забезпечення; – недостатня увага до раннього розвитку, доступу до якісних ясел і програм догляду; – відсутність механізму соціального моніторингу сімей в зоні ризику, що виховують дітей раннього віку.
БҚДО	– забезпечення всебічного, гармонійного розвитку дитини, формування ключових життєвих компетентностей та підготовка до подальшого навчання.	– комплексний підхід до розвитку дитини раннього віку, оскільки охоплює різні аспекти розвитку: фізичний, емоційний, соціальний, мовленнєвий, когнітивний, що сприяє гармонійному формуванню особистості; – урахування принципу наступності; – акцент на розвитку самостійності, приділяється увага формуванню у дитини навичок самообслуговування, як-то: вчитися одягатися, їсти самостійно та виконувати прості завдання; – орієнтація на індивідуальний підхід та унікальність кожної дитини.	– недостатня деталізація раннього вікового періоду, відсутні чітко прописані методичні рекомендації; – відсутність чітких вимог до спеціалізації педагогів, які працюють із дітьми раннього віку; – недостатня увага до соціально-емоційного розвитку дітей раннього віку.
Концепція освіти дітей раннього і дошкільного віку	– визначення стратегічних напрямків, принципів та цілей розвитку і виховання дітей від народження до 6 (7) років.	– системний підхід до розвитку дітей раннього віку; – визнання важливості соціально-емоційного розвитку дитини раннього віку; – пріоритетність гри як ключового інструменту розвитку дитини раннього віку; – співпраця ЗДО з родиною для забезпечення наступності у вихованні та розвитку дітей раннього віку.	– обмеженість механізмів реалізації – незважаючи на визначені цілі, часто відсутні конкретні механізми, які б забезпечували повноцінне впровадження концептуальних положень у ЗДО щодо розвитку і виховання дітей раннього віку.

особистості; пріоритет фізичного, психічного та соціального здоров'я дитини раннього віку; важливість гри як провідного виду діяльності [4].

Зазначимо, що БКДО орієнтований на формування у дітей раннього віку ключових компетентностей, необхідних для їхнього подальшого успішного навчання та соціалізації на основі врахування індивідуальних особливостей розвитку кожної дитини, її потреб, інтересів та можливостей.

Одним з важливих документів щодо регулювання процесів розвитку й виховання дітей раннього віку є *«Концепція освіти дітей раннього і дошкільного віку»* [3], де визнаються стратегічні напрями освіти дошкільників. Стосовно дітей раннього віку знаходимо такі ключові принципи:

- особистісно орієнтований підхід та дитиноцентризм в освіті – дитина раннього віку визнається унікальною, самоцінною, а забезпечення умов для її всебічного розвитку – стратегічний пріоритет в системі дошкільної освіти;
- інтегрований підхід до фізичного, психічного й соціального розвитку дитини шляхом використання інноваційних педагогічних технологій та програм розвитку і виховання дітей раннього віку;
- підтримка відповідального, усвідомленого батьківства на рівні держави;
- системне підвищення рівня професійної компетентності вихователів-практиків шляхом формальної і неформальної освіти задля ефективного розвитку і виховання дітей раннього віку;
- розширення мережі ЗДО різних типів та форм власності;
- моніторинг якості дошкільної освіти шляхом визначення чітких та прозорих критеріїв та стандартів якості та моделювання шляхів удосконалення освітнього процесу в ЗДО.

Отже, постулати Концепції орієнтовані на забезпечення гармонійного фізичного, психічного, емоційного та соціального розвитку дитини раннього віку через ефективне управління та методичну роботу з вихователями.

Узагальнимо аналіз нормативно-правової бази України щодо розвитку і виховання дітей раннього віку у вигляді таблиці для максимальної наочності (табл. 1).

Висновки. Таким чином, на законодавчому рівні в Україні визнано такі провідні тези щодо розвитку і виховання дітей раннього віку: психо-емоційна безпека дітей раннього віку, адже особистість на даному віковому етапі має відчувати підтримку та турботу від батьків, вихователів та інших суб'єктів освітнього процесу в ЗДО; створення відповідного психологічно комфортного та безпечного середовища для дітей раннього віку; гра визнається провідним видом діяльності та природним способом пізнання світу. Фактично у всіх документах наголошено, що гра стимулює розвиток творчості, комунікативні навички, моторику, логічне мислення тощо; необхідність

формування соціальних навичок дітей раннього віку на основі співпраці, емпатії, партнерства; важливість розвитку самостійності та навичок самообслуговування; ранній розвиток когнітивних здібностей з використанням інноваційних технологій; активний розвиток мовлення дітей раннього віку, у тому числі, через емоційно-насичений діалог; реальна співпраця з родиною через залучення батьків до освітнього процесу в ЗДО; моделювання освітнього процесу на засадах соціально-емоційного навчання та позитивної дисципліни; акцент на інклюзивній освіті дітей раннього віку.

Натомість, законодавча база України щодо розвитку і виховання дітей раннього віку не позбавлена недоліків, провідними з яких визначаємо:

- недосконалість законодавчих механізмів щодо соціально-педагогічного супроводу дітей раннього віку, адже соціальний захист дітей саме другого і третього років життя залишається недостатньо врегульованим. Немає чітких механізмів підтримки дітей із сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, а також дітей із особливими освітніми потребами (ОПП) та дітей ВПО;
- відсутність інтегрованого підходу до раннього розвитку дітей, оскільки нормативно-правова база здебільшого орієнтована на традиційні форми виховання дітей у дитячих садках і яслах. Водночас питання впровадження альтернативних форм навчання (центрів раннього розвитку, домашнього виховання з професійним супроводом тощо) актуалізуються, але залишаються недостатньо врегульованими;
- обмежений доступ до якісних послуг раннього розвитку в сільській місцевості через відсутність належних механізмів фінансування дошкільних установ у селах та недостатня кількість ясел і груп для дітей від 1 до 3 років, що створює нерівність доступу до освітніх і виховних послуг.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в аналізі чинних програм виховання дітей раннього віку для кращого розуміння стану реальної психолого-педагогічної підтримки освітнього процесу в сучасному ЗДО.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. ЗУ «Про дошкільну освіту» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>
2. ЗУ «Про охорону дитинства» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
3. Концепція освіти дітей раннього і дошкільного віку. URL: <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf>
4. Наказ МОН України «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf